

اسم نامہ

مولفہ مولانا فضل امام عمری خیر آبادی

(از جناب حکیم محمد بہاؤ الدین صاحب صدیقی)

(۱۱) علامہ حسن لکھنوی | از علامہ ملا کمال الدین در علم منطق و حکمت بے نظیر بودہ شرح مسلم بنایت خوب نوشته است و متن در منطق مسی بجارج العلوم و متن در علم فلسفہ بنایت العلوم بطور شمس باز غہ تحریر فرمودہ و مطالب عالیہ در آن درج کردہ و میرزا ہد رسالہ و میرزا ہد لاجل و میرزا ہد شرح موافق نیز خواشی دار و شرح مسلم شروع فرمودہ بود تا تمام ماند۔

(۱۲) علامہ محمد بکت اللہ آبادی | نیز از شاگردان مولوی کمال الدین اند جامع فضائل و عادی فواصل بود در سالہ در تحقیق و مرتبہ علم در سالہ در مدوت و قدم و حاشیہ مبسوط بر میرزا ہد شرح موافق تحریر فرمودہ از دیدن آن کتب احوال جلالت شان و جامعیت مولوی دریافت می گردد۔

(۱۳) مولانا مولوی محمد اللہ سندھی | از علامہ ملا کمال الدین است مگر فاسخہ فراغ از مولوی نظام الدین خواندہ در فنون عقل و نقل سر آمد زمان بودہ از تصانیف او شرح تصدیقات مسلم است و حاشیہ شمس باز غہ کہ بنایت متین نوشته است۔

(۱۴) قاضی محمد مبارک گراموی | از ہن رسا و طبیعت عالی داشت و در امور

عامہ دہلی مشہور ہوئے اول کسی کہ حاشیہ بر میرزا ہدوشت و سلم را شرح کردا بوده
 متبع طرز میرزا فرودا دادا است در عبارت شرح سلم پیردی میر اختیار کرده و ان کتاب
 بنایت متین واقع شدہ است قاضی شاگرد ملا قطب گوپاموی است و بعضی کتب
 از شاہ حاجی صفت اللہ خیر آبادی افذکرده۔ مدتہا در شاہجہاں آباد ماندہ میں جا دہلی
 اجل را البیک اجابت گفت۔ بغش اورا بگو یا موزر وند۔

(۱۵) مولوی باب اللہ جونپوری | شاگرد مولوی محمد اللہ سندھی در خوش ذہنی وقت
 فہمی مسلم روزگار بود و طریقی تعلیم خوب میدانست ہر چند تصنیف نکرده مگر بعض جا حواشی
 نوشتہ است ہر چند نوشتہ است خوب نوشتہ است۔

(۱۶) مولوی عبداللہ سندھی | در اوائل از تلامذہ ملا کمال الدین بود و در طلبہ کہ در مدتہ
 ملا جمع بودند علم امتیازی افزاشت و نظر بر خوش ذہنی و حدت طبع و تیزی فہم ملا نظر تربیت
 کمالش بیشتر بود چون شمس با زفر رسید برائے مصلحت و وقت فراغ از مولوی حمد اللہ
 کردہ طنطنہ تدریس اورا در اوائل بسیار بودہ آخرا نکل بفرشد و درس و تدریس بگذاشت۔
 (۱۷) مولوی احمد اللہ سندھی | از تلامذہ ملا حمد اللہ است بر سلم شرح دہرہ میر
 زادہ حواشی نوشتہ است۔

(۱۸) استاد الامام مولانا مولوی محمد اعلم الشہیر با العالم سندھی | فاضلہ جلیل الشان
 و عالی سہر البرہان بودہ در جودت ذہن و حدت طبع و کشف مضلات و حل دقائق
 بین الامثال و الاقران ممتاز و قائم بودہ نمید ملا کمال الدین است در حدت سن اکتفیل
 کتب مدسی فراغت کردہ برائے بہر سانبین مایہ توکل شاہجہاں آباد آمد و جامع مسجد وارد
 شد صاحب آل برائے ملاقات شاہ باسط کردہ حضرت محمد شاہ بادشاہ تقرر داشتند و

عرائض خراباد فقلا معرفت ایساں پتخت می رسیدند شریف برده شاہ با سطر ابرار
 زادہ بود کہ فضیلت جید داشت مہول شاہ با سطر ایں بودہ کہ اگر فاضلے برائے لاقات
 ایساں می آمدی راد زادہ خود را طلبیدہ امتحاناً باد مباحثہ کنانیدند شاہ صاحب موافق دستور
 برادر زادہ خود را طلبیدند و در میان مولوی صاحب بحث واقع شد و بطول کشید آخر برادر شاہ
 بی الزام خوردند و محبت فیما بین کوک نشد مولوی صاحب از انجا بر فاسطہ بکان آمدند و از قوط علو
 نفس دہو سمیت دہرید استخفا عہد فرمودند و بدل خود قرار دادند کہ من بعد حاجت دنیاوی پیش کس
 نہرند و در گوشہ توکل بنشینند و در چار روز در شاہ بہاں آباد ماندہ معاودت بطن فرمودند و در سندان
 مربع نشین چار باش توکل شدند و مدت العمر برائے تلاش دنیاوی خود از مکان برتفا ستند و
 بدرس واقادہ علوم و افانہ فنون اشتغال در زینید و در واجب تحلیم جناب حضرت مولوی صاحب
 در عہد خود نظیر نداشتند و از مہین تربیت جناب ایساں اکثر مردم بندہ کمال رسیدند و اول
 مال بر اکثر کتب در تہ تعلیقات و حواشی تحریر فرمودند و در مسودات خود از ہر جا کہ یافتند
 جمع فرمودہ ہمہ باراشتند انجہ کہ از تصانیف مولوی صاحب کہ مردم نقل برداشتہ بودند
 کہ مولوی صاحب را وقت شستن مسودات بہت نامد باقی ماند چند سائل و چند حواشی است
 منجد آن حاشیہ صد و ادر سالہ اسمعی لفظ اللیب و رسائل متفرقہ و حاشیہ وارور سائل اشکیک
 و تعلیقات بر میرزا بہر طالعہال و دیگر چیز کتب است عمر مولوی صاحب پہل و پنج سال
 رسیدہ بود و چون وقت ارتحال جناب مولوی صاحب قریب شد مولوی صاحب تلاذہ
 و دیگر بزرگان طلب فرمودہ استہادہ کردند و فرمودند کہ نمایان گواہ باشند کہ من پرندہ سبخی
 و طریقہ حسینی و عقاید نسفی ازین عالم رحلت میکنم و ہماں وقت ایں بیت فرمودند
 ہا این در حرف آمد ایں راہ اللہ محمد و محمد اللہ

پس کلمہ تشہد و طیب بر زبان رانہ بادل بیدار بجالم بقاشاقتند۔

۱۱۰، استاد مولانا مولوی عبدالواحد خیر آبادی | از قاضی تکریم تحریر و عالمان خوش تقریر پرچند

صیبت فضل و کمالات با کثافت عالم رسیده و اکثر مستعدان از فیض تربیت جناب اجناس
بدرامج عالیہ ارتقا کرده اند از بسجاء در زبان مولوی صاحب برکتے دادہ بود کہ ہر کہ در سلک
شاگردانش السلاک یافتہ از علم پیرہ کافی دخط شافی باو عطای شد حسن تقریر او شاں بمرتبہ بود
کہ اکثر عامی و بازاری تقریر مطالب عامفہ می فرمودند او فائق علمی را در اول دہلمی فہمید۔ کلم
دوسعت اخلاق و دیگر صفات حمیدہ و ملکات پسندیدہ القاصد داشتند۔ شاگردارشد
مولوی محمد علم سندی و مولوی محمد علم مخفورد میر در را با خباب استاذے مجتبیٰ و انس خاص بود
جناب استاد اکثر کتب درسی از مولوی صاحب خواندہ بعضے کتب از مولوی دہاج الدین
ابن قطب الدین گوباموی افکرده و مدرسے صدرا با اتفاق مولوی غلام طیب درخیر
آباد از مولوی احمد اللہ خیر آبادی ابن حاجی صفت اللہ فراگرفته فراغ از مولوی محمد علم مرحوم
فرمود در ۱۲۱۰ شمسی ہجری از پنجاہ رحلت فرمودند عزیزے در تاریخ وفات گفتہ است قطعہ

روز جمعہ کہ بود چہارم عید از جہان سوتے جنت المادوی

رفت و آمد نوید از رضوان رضی اللہ عنک زود بیا

مولانا مولوی عبدالعلی لکھنوی ابن مولوی نظام الدین ابن مولانا طب الدین | از اساطین علمائے کبار است۔ در

تجدد میں آقر زمان عدیل و خلیل مولوی نیست برا کفر کتب حواشی و شرح و تعلیقات تہذیب
فرمودہ از انجملہ حاشیہ مدار و حاشیہ میرزاہد شرح مواقف است کہ بناسیت مبسوط و منفع
نوشنہ است و شرح مسلم و شرح مسلم و شرح تخریر اصول و حواشی بر زاہدین و شرح شہنوی
مولانا درم در فارسی در ابتدا در لکھنوا فاضلہ علوم می کرد بعد ازاں بسببے از اسباب از لکھنوا

برآمدہ چندے در را میور مانند و اسبابہ اقادہ و امانتہ پر و انھند پس الا ان بہ بنگالہ تشریف بردند
 و چند سال در بنگالہ نشر فرمود فرمودہ یہ کہن تشریف بردند و اب محمد علیاں صاحب ہویہ لکات
 مقدم اور اگر امی داشتہ با فروع احرام پیش آمد و یک ہزار روپیہ در مایہ مدو خرچ ذات سولتہ
 معارف طلبہ مقرر کرد و نا اہل در کہن تشریف می و لاند قوت حافظہ جناب مولوی صاحب
 بدرجہ آنت کہ عہدت اکثر کتب درسی از براست ایزد تعالی ظل ظلیل الیشاں بر مفارق مستفیدان
 مخلص و مستدام وارد۔

سید العبدی ہر گامی احد علم و فضل نظیر نہ داشت۔ در علم لغت و دیگر علوم سر آمد روزگار بودہ از
 تصانیف انا و ادب البیان است در نحو کہ بنا کردے سبقاً سبقاً از نظہر قلب بے مراجعت کتب
 و فتنہ میدا و فائنات کتاب انیسٹ الحمد لله الذی جعل الکلمۃ لفظاً و معنی الا بجان
 فلا یسید بہ فعل الی اسم الکفر و حروف العصبان و حساباً بالسیبر است در علم حساب کہ اکثر
 مسائل را حادی است و ”وجیز“ است در فرائض کہ تمامی کتاب یک جلد است و قاموس
 الفخر در فارسی ترجمہ ساخت و نام خود در ان نہ نگاشتہ۔

طاہر ابوالوفا ہر گامی از اساطین علماء و اراکین فضلاء بودہ در جمیع علوم دستگاہے بلذ و قدوسے
 تمام داشتہ۔ ہر بابہ و مطول و ملاحظاں و دیگر کتب حواشی نوشتہ بود بیشتر تلف شدند زانی جناب
 استاد مولوی سید عبدالواجد رحمہ اللہ شنیدہ ام کہ میفرمودند کہ حاشیہ لارا کہ بر ملاحظاں بودہ دیدم
 بنایت بنین و فتنہ بردند و ازاں حاشیہ مبلغ علم ملامعلوم می شد در برین لارا کتب لانسانے یافتہ
 نمیشود اطہارت بجا العفالت بجا العول یک رسالہ در تحقیق علیہ خبر یہ متضمن جواب شبہ ہذا رسم
 محرم اسباب ہم دیدہ است الحق بہایت خوب و بمرتبہ بنین است۔ نقل است گویند کہ
 محب اللہ بہاری صاحب سلم برائے سبق پیش ملا آمدہ بود چون کہ ام وقت غالی نبود و از اسباب

برخاسته نزد مولوی قطب الدین سہلی رفت سبق شروع کرد و نیز نقل می کند کہ قطب الدین
 بارودہ مباحثہ مذکورہ نزد لاپہر گام نشر لیت برده بودند مگر اتفاق نشدہ ملا امتناع کرد و فرمود کہ من کبیر
 شدہ ام حالہ ہوس دریں مدرسہ ندرم دشمنان ت سن وارید و جانید وقت افادہ است و بیاض
 اگر الزام ماند بطرف من شد مرا خود ہوس درس و تدریس درسی نیست آہنگ دیگر درس است
 و اگر الزام بطرف شمار سید موجب سقوط اعتبار شما بنی الطالبین ہا کہ چید و اخلاصے در امر درس
 شمار و خواہر داد و فیض عظیم سرد و سوزید خواہد شد چون قطب الدین این سخن شنیدہ فرمودند کہ مراد
 تمہ است نہ داعیہ برارے اگر استفادہ خواہم کرد کتاب در میان خواہم بہا و آخر کہ آس و دوز رگوار
 بکمال خلوص و اتحاد و فرط اخلاص و محبت دو چہ روز با ہم محبت داشتند - ملا از استادان
 مالگیریاد شاہ اندو در تالیف فتاوی عالمگیری شرکت داشتند و خواقنادات و کمالات
 باطنی بسیار نقل می کند - مزار متبرک الشاہ در ہر گام است -

(۱۲۳) لا عبد الا احد ہر گامی جدا علاستے محرم و ادان فاضلے مبتکر بودند بر کافہ شرح بسوط

و بر تخریر تلمیذس حاشیہ و تعلیقات متفرقہ بردایہ نوشتہ بودند چون در عہد بہادر شاہ گردی تمام
 اسباب آہالی قصبہ بتاراج رفت و راجہ پتان و دیگر مردم اشرا کتب و غیرہ آتش دادند
 ہمہ کتب خانہ سوخت و بر باد شد آن مسودات نامذہ استادی مولوی سید عبدالواحد ہر گامی
 کہ من و اشقی ملا بر تخریر تلمیذس نوشتہ دیدہ ام و بغایت خوب نوشتہ اند و آن کتاب محشی
 بر اشقی ملا عبدالواحد ہر گامی در گوہار تہذیب کتب خانہ لاقطب بود و شاید الحال ہم باشد و
 ہر گامی وفات یافت و ہما بنام دفون شد -

(۱۲۴) مولوی محمد مداح ابن عبدالواحد ہر گامی عبد حقیق ابن محرم راست مانڈ کلام مجید و

حادی کبیر فنون بودہ حدس اشتغال نہ نمود از عنون شباب مائل لکڑی شد و در عہد

محمد شاه پادشاه صاحب جاگیر و منصب بوده میل خاطرش بعلت تصوف بیشتر بود از آن
 بوسیده بطور مسروره افتاده بودند دیده ام کتاب فارسی در تذکره بزرگان دولولیا سحر
 فرموده است ان کتاب بدستخط فاضل اوزد محرد موجود است جبارت سلطیس و ششمین
 نوشته اند در عهد آبا و ائصال فرمودند در گزارش هما سجا است -

(۲۵) مولوی محمد عظیم بهر پدی فاضل ذکی الطبع بودند در علم فقه هم قریب بسیار
 کرده بودند بر میرزا شرح تہذیب بعضی بعضی حواشی ایشان دیده شد در ملاحظه آثار
 ذہن و حدت طبع مولوی میتوان یافت که بچہ درجہ بوده است -

(۲۶) مولوی ابو عظیم فیر آبادی شاگرد مولوی محمد اعظم و معاصر استادای موفنا عبد الوہاب
 است ذہن رسا و فکر وقت آشنا داشت مولوی محمد برکت وقت رحلت خود پسر دریا
 زاده خود را وصیت تحصیل پیش مولوی موصوفت کرده بودند مولوی در طب مہارت کلی
 پیدا کرده بود در مشغولان شباب بہ بیمار سے دق از جنباں رحلت فرمود -

(۲۷) مولوی محمد عظیم ادی از نطنز مولوی قطب الدین گویا مولوی است - بر سلم
 دقاہدین حواشی و تعلیقات سحر فرموده است در صد ہاشم حاشیہ دارد -

(۲۸) مولوی ابجرتزی بر صد ہاشم حاشیہ نوشته است خلی بو فوائد نہایت و شاگرد
 نظام الدین است -

(۲۹) مولوی دہاچ الدین بن مولوی قطب الدین گویا صاحب زمین تاقیہ بود کہ
 دیگر عمین و محمد قین بود طبع دہاچش بدقائن علی خوب کار رسید در علوم اصول فقہ فرمودند
 در ہایہ دینی مشہور بودہ خلق کثیر در مفسد رس او حاضر فرمودہ استفادہ علوم می کردند
 در مجلس عرس و دیگر جگہ کہ جمع از فضلا و علماء مستفید بودہ از مولوی محمد بن گھنوی

یوی صاحب دہن اصول مباحثہ شدہ بود چون سخن طول کشید وقت ناز رسید مقدمہ تمام
اندہ ہر دو صاحبان برخاستند۔

حضرت شاہ عبدالعزیز دہوی ابن شاہ ولی اللہ محدث اکابر اہل علم کا پر۔ در علم حدیث و فقہ
مولو دتھامی علوم عربیت خاصہ لغت مشہور اند و جناب شاہ مولوی شاہ عبدالعزیز صاحب
بہتر سن حفظ کلام مجید کردہ تجرید قرأت آموخت و در سیزدہ سالگی از تحصیل علوم رسمی
عنت حاصل کردہ چند گاہ بر مسند مدرس شکرمن شدہ ضوآن را با کافہ علوم و اشاعت
از احادیث بہرہ مند ساخت از چند بے سبب عروض بیماری با طاقت و حالت کتاب
نیا در مولو یصاحب نیست اگر از ذہن و حافظہ اش حکایت کردہ شود سامعان کہ بہرہ
بہ ملازمت شریفش نشدہ اند غالب است کہ محمول بر حسن ظن و اعزاق نایب تمام علوم و
ما از نون ہر عقلی و عقلی ہمہ اندر اندود جمیع علوم مولو یصاحب را مرتبہ عقل مستفاد ہم
بیدہ روزے یک اگر تیرے برائے ملاقات مولو یصاحب رفتہ بود ذکر در سفر دیار یعنی
باز کہ سفائن را در انجا خطرہ ہا است افتاد مولو یصاحب عرض و طول آن جزیرہ و خم و بیج
رباد فیرہ بان منط بیان کردند کہ فرنگی در حیرت افتاد کلمات فغانی و کلمات فاضلانانی
اب البشاں چند السنہ کہ خاتم مقصدی تخریر یکے از ہزار نمونہ اند شدہ مصنفات عالیہ
دلو یصاحب برائے ہر کسے کہ اقتباس افوار حضوری و صحبت صودی را ادراک نہ نمودہ دلیل
دہن است اول جلد تصانیف متنے است در علم کلام متنے در علم بدیع و بیان و معانی و
تجوید تفسیر فارسی است کہ قریب صغیر و بزرگ بارہ تہریر فرمودہ و ابی تفسیر و در حالت بیداری
سینوی صنعت کہ طاقت و ذہن یافتند تصنیف فرمودہ اند از شاگردے کہ نامہ تفسیر
مہ مشرف خندہ ہر فرمودہ کہ نامہ مجرم بولس پس او ذہن شروع میکرد و مولو یصاحب

فرمودن آغازی کرد باین طور در چند ماہ ان تفسیر دودہم بارہ را اقام شد۔ و از عہد فواید علوی صاحب تصانیف عربی است کہ جماعت نشان ان تصانیف ہر کس کہ از علم عربیت بہرہ و از نگاہ عرب آشنائی داشتہ باشد می تواند دریافت کہ در چہ درجہ بلاغت واقع است و علم حدیث خود نظیر مولیٰ صاحب در پنج ماہ تہجدہ باشد و تہجدہ اثنا عشریہ در سبب امامت از معتقدات اہل بیت است و بلا در مغیر مولیٰ شاہ عبدالعزیز صاحب النہال اندر بزرگ خود مادی فضائل و مستمع و اہل بیت امروز علم ریاضی کم کسے بودہ باشد کہ مسامت با مولیٰ صاحب تواند نمود۔ دیگر بلا در مولیٰ شاہ عبدالعزیز در بزرگی و علم و اخلاق مدین خود نماند در زہد و تقویٰ و طہارت بے مثل اند علم حدیث و احوال
... ہر از براست کتب حدیث و فقہ را بیشتر درس میگوند و درس معقول را گذارند۔

امام اعظم ابوحنیفہ کوفی جماعت شائش از ان اتوں است کہ در جلیق ضبط در آید۔ امام شافعی گفتہ کہ الناس فی الفقہ عیال ابوحنیفہ تولد شرفش در سنہ ہشتاد و ہجری واقع شد و ہفتاد سالہ عمر یافتہ و در سنہ یکصد و پنجاہ ہجری از جہاں رحلت فرمود قطعہ تاریخ وفات

سال ہشتاد و ہجری زاد + داد ہر علم و علم فقہ بلد + در صد پنہنچس وفات رسید + سال عمرش رسید ماہ ہشتاد امام تک | در سنہ زود و پنج متولد شدہ و در سنہ یکصد و ہشتاد و دو ازین جہاں بوالہم بقا شتافت و عمر مبارک او ہشتاد و ہشت سالہ بود۔

ام شافعی | ولادت او در سن یکصد و نہ ہجری بودہ و در سن یکصد و ہشتاد و ہشت رحلت کرد و پنجاہ و دو سال درین جہاں ماند۔

امام احمد بن حنبل | در سنہ یکصد و پنجاہ تولد یافتہ و در سنہ یکصد و نود و چہار بر باطن جنت فرما شد و سببین عمرش چہل و چہار رسیدہ قطعہ

سال ہشتاد و ہجری زاد + وہ و دو بعد از ان شد ملک + منظر شافعی صد و پنجاہ + چارہ بعد از ملک